

CHET TILINI O'QITISHDA ESHITISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRUVCHI INTERFAOL USULLARNING AHAMIYATI

Turdiyeva Dilobar Zafarjonovna,
Samarqand davlat chet tillar instituti 1-kurs magistrant talabasi

Annotatsiya: Chet tilini o'qitishda tinglash qobiliyatini rivojlantiradigan interaktiv usullarning ahamiyati. Ushbu maqolada tinglash qobiliyatlarini o'rgatish uchun ishlatiladigan interaktiv usullarning ahamiyati va tinglash qobiliyatlarini o'qitishga tegishli ba'zi atamalar haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: audio segment, video segment, intervyu, akustik appersepsiya, maxsus mashqlar, auditiv mashqlar, faol tinglash

Chet tilini o'qitishda tinglash yoki tinglab tushunish eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Til o'rganishda tinglash bu aloqa jarayonidagi xabarlarini to'g'ri qabul qilish va izohlash qobiliyatidir. Tinglash barcha samarali muloqotning kalitidir.

Tinglash — bu tovushlarga e'tibor berish va ulardan ma'no olishga harakat qilish. Biroq ilgari ba'zilar buni passiv faoliyat deb taxmin qilishgan, tinglash — bu tinglovchining tovushlar ichida ajralib chiqishi, so'zlar va og'zaki tuzilmalarni tushunishi, intonatsiyalarni talqin qilishi va to'plangan ma'lumotni kontekstda talqin qilish uchun saqlab turishi kerak bo'lgan faol jarayon. Tinglash bilan bog'liq ikkita aniq jarayon yoki usul mavjud; yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga yo'naltirilgan jarayon. Benetning ta'kidlashicha, tinglash bir yoki ikki tomonlama jarayondir. Ikkala jarayon o'z-o'zidan paydo bo'ladi va shu bilan ular o'zaro bog'liqdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 30% so'zlash, 16% o'qish va 9% yozish bilan taqqoslaganda o'rtacha 45% tinglashga sarflanadi [1, 82]. Ya'ni har qanday standartga ko'ra, tinglash uchun juda ko'p vaqt sarflanadi. Shu sababli samarali tinglashingizni ta'minlash uchun biroz ko'proq vaqt sarflash maqsadga muvofiqdir.

Manbalarda keltirilishicha, eshitish bilan tinglash bir xil emas. Eshitish sizning qulog'ingizga kiradigan tovushlarni anglatadi. Bu sizning jismoniy eshitishingiz, agar eshitish muammolari bo'lmasa, avtomatik ravishda amalga oshiriladi. Ammo tinglash uchun bundan ko'proq narsa talab etiladi: ruhiy va ba'zan jismoniy ham diqqat va jamlangan harakat talab etiladi. Tinglash deganda nafaqat hikoyaga, balki uning qanday bayon etilishiga, til va ovozdan foydalanishga va boshqa odam o'z tanasini qanday ishlatishiga e'tibor berish kerak. Boshqacha qilib aytganda, bu og'zaki va og'zaki bo'lmagan xabarlardan xabardor bo'lishni anglatadi. Sizning samarali tinglash qobiliyatingiz ushbu xabarlarini qabul qilish va tushunishingiz darajasiga bog'liq. Shu sababli tinglash passiv jarayon emas.

Tinglovchilar va tinglovchilarning tinglash jarayonlari haqidagi ongini oshirish orqali metakognitiv bilimlarni rivojlantirish uchun auditoriya materiallari bilan auditoriya tadqiqotchilari va sinf amaliyotchilari qiziqishlari o'rtasidagi farqni qayd etadi. Talabalarga qanday tinglashini o'rgatish juda muhimdir. Bu tinglash amaliyotiga e'tiborni mahsulotdan jarayonga yo'naltiradi va o'qituvchidan talabaga o'rganish mas'uliyatini o'zgartiradi va shu bilan talabalarning o'zini o'zi boshqaradigan o'quvchi bo'lishiga yordam beradi [3, 103].

Shuni ta'kidlash joizki, tinglovchi hech bo'lmaganda ma'ruzachi singari shu jarayonda ishtirok etishi, suhbatni tinglashi va uni idrok etishi kerak. To'liq ishtirok etishning ushbu jarayonini tavsiflash uchun "faol tinglash" iborasi ishlatiladi.

Tinglab tushunish uch bosqichli faoliyat bo'lib, umumiy eshituv idroki (akustik appersepsiya), so'zlarning tovush tomonini (fonematik) farqlash va mohiyatni anglash orqasida nutqdagi mazmun idrok

etiladi, bilib olinadi va tushuniladi [2, 219].

Tinglash qobiliyatlarini o'rgatishning samarali, zamonaviy usullari bilan bir qatorda interaktiv mashqlar hamda multimedia manbalari mavjud. Tinglash qobiliyatlari yakuniy mahsulotga emas, balki ko'proq o'quv jarayoniga yo'naltirilgan oddiy, qiziqarli mashg'ulotlar orqali samarali o'rganiladi.

Til o'qitish jarayonida tinglash qobiliyatlarini kuchaytirishning samarali usullaridan biri bu o'zaro intervyular tashkil etishdir. O'rganuvchilar ikki yoki uch kishilik kichik guruhlariga tayinlangan holda ma'lum bir tinglash jarayonini tashkil etishi mumkin. O'zaro aloqa qilish orqali tinglash qobiliyatini rivojlantirishga imkoniyat beradi. Bundan tashqari kattaroq guruh faoliyati ham tinglovchilarga tinglash qobiliyatlarini o'rgatish uchun foydali usul bo'lib xizmat qiladi.

Tinglovchilar hamma narsaga ahamiyat bermaydilar; ular vazifaning maqsadiga muvofiq tanlab tinglaydilar. Bu o'z navbatida, talab qilinadigan tinglash turini va tinglovchilarning vazifaga qanday yaqinlashishini aniqlaydi [4, 81].

Tinglab tushunishga mo'ljallangan (auditiv) mashqlar sistemasi maqsadiga ko'ra ikki turga bo'linadi: maxsus va maxsus bo'lmagan mashqlar. Maxsus bo'lmagan mashqlarda tinglab tushunish og'zaki tarzda o'rgatiladi. Shu sababli darsni chet tilida tashkil etish tinglab tushunishga o'rgatishning bir bosqichlaridan biri hisoblanadi. Maxsus mashqlar esa tinglab tushunishga tayyorlov va sof nutqiy mashqlarga ajratiladi. Shuningdek, tinglash qobiliyatlarini audio segmentlar, onlayn podkastlar, o'quv ma'ruzalar va boshqa audio xabarlar orqali rivojlantirilishi mumkin. Bu jarayon samarali tashkil etilishi uchun kerakli muhit hamda sharoit yaratilishi lozim. Shu bilan bir qatorda mashqlarni takrorlash zarur [2, 221].

Tinglash qobiliyatlarini o'rgatish uchun yana bir foydali manba — bu video segmentlar, jumladan qisqa eskizlar, yangilik dasturlari, hujjatli filmlar, intervyu segmentlari va dramatik va komik materiallar. Ovoz segmentlarida bo'lgani kabi, o'quvchilarning mahorat darajasiga qarab video segmentning qismi va uzunligi tanlanadi.

Tinglash jarayonida vazifa talablarini tahlil qilish, kerakli tinglash jarayonlarini faollashtirish, tegishli bashorat qilish, ularning tushunchasini kuzatish va ularning yondashuvining muvaffaqiyatini baholash, ular metakognitiv bilimlardan muvaffaqiyatli tinglashni tushunish uchun foydalanmoqdalar. Bu o'z-o'zini boshqaradigan ta'limni rivojlantirish uchun juda muhimdir [7, 123].

Tinglab tushunish jarayoni nutqni idrok etish, eshitish xotirasi, ichida gapirish, solishtirish, antisipatsiya (oldindan fahmlash), mantiqan tushunish kabi mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Mazkur mexanizmlarni shakl toptirish oqibatida o'rganuvchilarning til o'rganish jarayonida tinglab tushunish malakasi hosil qilinadi. Tinglab tushunish malakasi chet tilida zaruriy mashqlarni bajarish sababli shakllanadi va rivojlanadi. Tinglab tushunish muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun quyidagi uch omil nazarda tutiladi. Tinglovchining o'ziga bog'liqlik (xususan, eshitish malakasining rivojlanganligi, xotirasi, diqqati kabi xususiyatlari), tinglash shart-sharoiti (nutq tezligi, til materialining hajmi hamda shakli) va shu bilan birgalikda qo'llangan materialning lingvistik jihatlari hisobga olinadi.

Talabalarni tinglash jarayonida ularni boshqarish nafaqat tinglash vazifasini muvaffaqiyatli bajarishi mumkin bo'lgan bilimlarni beradi shuningdek, bu ularni rag'batlantiradi va o'zlarining bilimlarini nazorat qilishni o'z zimmlariga oladi [6, 98].

Shunday qilib, tinglash — bu ko'rinmas aqliy jarayon. Tinglash faol ko'nikma hisoblanadi, shu sababli til o'qitishda tinglash jarayoniga ko'proq e'tibor berish kerak. Tinglovchilar tovushlarni farqlashlari, lug'at va grammatik tuzilmalarni tushunishlari va izohlashlari kerak. Chet tilida tinglab tushunishni zamonaviy va interaktiv texnologiyalardan foydalanib o'rganish va o'rgatish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu jaaryonda kompyuterlardan foydalangan holda video rolklarni, namoyishlarni, dialoglarni, kino yoki multafilmlarni ko'rishi hamda eshitishi mumkin. Bundan tashqari chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish ham samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu texnik

vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini tinglab tushunish orqali o'rganishlari jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Byrnes H. The Role of Listening Comprehension: A Theoretical Base. *Foreign Language Annals* . — 1984. — 82p.
2. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent. — 1996. — 171-178 p.
3. Mendelsohn D. Teaching Listening. *Annual Review of Applied Linguistics*. — 1998. — 103p.
4. Richards J.C. The Language Teaching Matrix. New York: Cambridge University Press. — 1990. — 81p.
5. Rost M. Teaching and Researching Listening. London, UK: Longman. — 2002. — 67p.
6. Vandergrift L. Facilitating Second Language Listening Comprehension: Acquiring Successful Strategies. *ELT Journal*. — 1999. — 98 p.
7. Wenden A. Metacognitive Knowledge and Language Learning. *Applied Linguistics*. — 1998. — 123p.
8. Wipf J. Strategies for Teaching Second Language Listening Comprehension. *Foreign Language Annals*. — 1984. — 37 p.